

YU ISSN 0353-9008
ISSN (Online) 2683-5797

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

ГЛАСНИК

ВАШТАНА

ВОЛУМЕН 32 • СВЕСКА 57

ПРИШТИНА - ЛЕПОСАВИЋ
2022

САДРЖАЈ

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Јасмина М. Ахметагић, <i>Одакле извиру њриче? Идентитет и њоејшка</i>	15
Дејан Д. Милутиновић, <i>Ушницај друштвених околности на конситиуисање hard-boileda</i>	27
Марија С. Јефтимијевић Михајловић, <i>О њоејичким континуитетима и дисконтинуитетима</i> (Роман Клобук Петра Сарића у контексту његове романескне поетике)	39
Валентина В. Хамовић, <i>Крила над Балканом</i>	51
Сања Д. Микетић Суботић, Милена Д. Кићовић, <i>Разлике у стиловима студентског српског и нефилолошког оријентације према стандардном српском језику</i>	59
Урош З. Ђурковић, „Тражећи стасење у несећању“: <i>Андрић и култура заборава</i>	73

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО И ЕКОНОМИЈА

Вања Б. Божић, Мирјана В. Ђукић, <i>Кривичнојравни и криминолошки аспект заштите живота и тела у Републици Србији у последње две деценије</i>	87
Срђан Ж. Словић, <i>Духовне претече њојмодернизма</i>	109
Дејан Р. Дашић, <i>Савремени филм у функцији њројанге и ревизије историје</i>	117
Радослав В. Балтезаревић, <i>Дигитална писменост као средство њревенције њројив сајбер криминала</i>	131

Марко М. Парезановић, <i>Операција ОДКБ у Казахстану 2022. године</i>	141
Ивана Ж. Балтезаровић, Драган Љ. Танчић, <i>Улицај дигиталној окружења на ширење сајбер тероризма</i>	157
Драгана А. Барјактаровић, <i>Климајске промене</i> – <i>изазови и мојућа решења</i>	165
Соња М. Вујовић, Ивана Д. Вучинић, <i>SWOT анализа здравствено-туристичкој центри Рајска бања</i> – <i>мојућности развоја туризма</i>	177
Винко Ј. Пандуровић, <i>Ејнички и јолийички конститиуенси</i> <i>националној идентитети</i>	193
Никола С. Митић, Александра С. Николова Марковић, <i>Правни јоложај животиња у грађанском праву:</i> <i>од објекта до субјекта права</i>	219
Драгана А. Грујић, <i>Сјасаване дблјотекарства као професије</i> <i>и науке у Србији након Другој светској рати</i>	225
Оливера Д. Настић, Гордана М. Рудић, <i>Музејске специјалне дблјотеке у Србији</i>	239
Емилија З. Цветковић, <i>„Два јлана и два маршала“</i> <i>у светлу јуословенско-америчких односа (1947–1951)</i>	253
Јован М. Гордић, <i>Сајбер најади са аспекти међународној</i> <i>и унутрашњеј права</i>	271
Жарко Б. Илић, <i>Реики – нова парадима јосјојања</i>	285

ИСТОРИЈА

Весна С. Зарковић, <i>Неки јредлози конзула у Приштици за јоболшање</i> <i>јоложаја срјској сјановништва (1889–1905)</i>	299
Иван М. Бецић, <i>Окружна банка Ниш 1907–1947.</i>	315
Ена С. Мирковић, <i>Ислеђивања ухайшених комуниста</i> <i>у специјалној јолицији јоком окујације Београда (1941–1944)</i>	335
Вукашин Д. Дедовић, <i>Прејовори о срјско-турској војној конвенцији</i> <i>1908. године</i>	353
Стефан Д. Дамјановић, <i>Срјска јравославна црква на Косову и Метохији</i> <i>од 1945. до 1999. у извештајима ејскоја Павла и Ајанасија</i>	373

ЕТНОЛОГИЈА

- Александар С. Павловић, Срби у Косовској Миштровици:
Конишнуишйей „заробљене“ свакодневице 391

ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА

- Петар М. Илић, Анђелка М. Ковач, Музичко-идеаиошка делайности
Данице Косийић у Србији од 1903. до 1940. године 411
- Богдан Р. Пиндовић, Дијакронијски пресек развоја настйаве солфеђа
у Рейублицы Србији 425

ПЕДАГОГИЈА

- Наташа Р. Лазовић, Емилија И. Марковић, Родийељске и неродийељске
фиуре ириврженосишй као иредикшйори афективних сийилова 437
- Александра Р. Трбојевић, Оља А. Маричић, Дечја ирава и школа
из иерсийекшйиве сшуденайиа – будућих учийеља 451
- Ивана Д. Ристић, Јасмина М. Ковачевић, Кооперативно учење
у образовању лувих и налувих ученика 463
- Драган С. Ценић, Слађана Т. Видосављевић,
Примена иншйеративной модела развијажуће настйаве у иредмеиу
ирирода и друшйиво 475

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

- Ивана С. Женарју Рајовић, Сликани медаљони на нововековном кивоиу
Свейиој краља Сшефана Дечанској 491
- Данијел Д. Савић, Невенка Ј. Поповић Шевић,
Дишйишйални маркешйини у јавним усшйановама кулшйуре и умейности
Рейублице Србије 507
- Теа С. Конеска Василевска, Онлајн ирзентшйација и ипромоција
кулшйурних садржаја у доба пандемиие корона вируса на ипримеру
двеју националних усшйанова Рейублице Македоније 521

ПРИКАЗИ

Слојевитосӣ башѿина и очување ѿамћења (Јелена Павличић Шарић. Баштина Богородице Левичке и очување памћења. Звечан: Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Факултет уметности у Приштини са привременим седиштем у Звечану, 2021, 326 стр.)	537
Рецензенти овог броја	542

Оригинални научни рад

Весна С. ЗАРКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

НЕКИ ПРЕДЛОЗИ КОНЗУЛА У ПРИШТИНИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА (1889–1905)**

Апстракт: Аутор у раду указује на значај рада конзулата Краљевине Србије у Приштини и конзула, који су били сведоци разних зулума над српским становништвом од стране Арбанаса. Турске власти су се понашале немарно и нису показивале вољу да предузму одговарајуће мере против изгредника. Зато су се од самог отварања конзулата могли чути разни предлози, који су упућивани Влади у Београду. Неки су се односили на зближавање конзула са Арбанасима, успостављање контаката и сарадње са арбанашким вођама, укидање конзулата и, на крају, наоружавање српског становништва. Конзули су често инсистирали и да се ангажује домаћа и страна штампа, јер су сматрали да би њено деловање утицало на Порту и султана да сирече зулуме над српским становништвом, које је пред притисцима остављало имовину и исељавало се ван граница Османског царства.

Кључне речи: Конзулат у Приштини, конзули, предлози, Срби, Арбанаси, зулуми.

Одлуке Берлинског конгреса и право Аустроугарске да окупира Босну и Херцеговину утицале су на Кнежевину Србију да своје дипломатске снаге преусмери на решавање питања српског становништва у Старој и Јужној Србији. Србија је 1878. године готово први пут образложила своја права везана за Стару Србију. То је уследило након израде елабората, који је на молбу министра Јована Ристића сачинио један од најугледних и најобразованијих људи тог доба, Ђорђе Поповић. Он је, користећи се, до тада некоришћеним документима, архивираним у Министарству, на која није обраћана велика пажња, објавио расправу под именом *Стара Србија* (Поповић 1878). Ова расправа, објављена и преведена на неколико европских језика, скренула је пажњу на тежак положај Срба у Османском царству. Документа коришћена за њену израду односила су се на разне молбе, жалбе и описивала бројна страдања српског народа. Објављивање расправе се поклопило са новим страдањем, кажњавањем и хапшењем бројних Срба од стране турских власти, под изговором за учешће у ослободилачким ратовима 1876/78. године.

* Виши научни сарадник, vesna.zarkovic07@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

Након Берлинског конгреса пред Владу Србије су постављени бројни задаци везани за односе са Османским царством. Међутим, најпре је требало решити неколико значајних унутрашњих питања. Међу важним питањима којима би се регулисали уговори са Османским царством наметало се оно које се односило на конзуларну конвенцију. Образложење овог задатка било је у чињеници да су бројни Срби и даље остали да живе на територији Османског царства, док се један број Турака и муслимана налазио у крајевима које је Србија ослободила. Сматрало се да посланства у Београду и Цариграду не могу да решавају све проблеме и као логично се наметало питање отварања конзулата у оним крајевима у којима су постојале потребе локалног становништва. Рад на овом пољу је отпочео 1879. годину дана након преузимања дужности Филипа Христића на месту посланика у Цариграду (Војводић 2007: 112).

Османске власти су одуговлачиле са преговорима, за које је дато одобрење тек у јулу 1886. године. Формирани су били преговарачки тимови, предвођени Јевремом Грујићем, са српске, и Артин ефендијом и Риза бегом, са турске стране. Преговори су окончани крајем августа, када је сачињен заједнички пројекат. Усвајањем пројекта учињен је значајан корак, после којег је остало да владе двеју земаља потпишу конвенцију. Постигнути договор је био значајан успех како за српску, тако и за турску владу. Србија је добила право да отвара конзулате у Османском царству, а турска држава је склопила први уговор на основу међународног права. Конзуларне конвенције потписане раније су биле на основу капитулација. На владама Србије и Османског царства је остало да усвоје договор и текст и да ратификују конвенцију. Док су вођени преговори, турски посланик у Београду, Зија бег је српској влади поднео предлог о закључењу привремене конзуларне конвенције. Према образложењу турске стране разлог је био у компликованој процедури и дугачком процесу око закључења сталне конзуларне конвенције. Привремена конвенција се од сталне разликовала у томе што се није бавила правима конзула, већ се, пре свега, односила на економску страну односа двеју земаља. Преговори око привремене конвенције су започели у јулу 1886. године и успешно завршени 4. септембра. Потписана је од стране министра иностраних дела Краљевине Србије Драгутина Франасовића и турског посланика у Београду Зија бега. Привременом конвенцијом је Србији и Турској признато право и могућност да отварају конзулате у местима у којима је постојала највећа потреба (Војводић 2007: 118–119).

Схватајући значај постигнутог договора и потписане привремене конвенције Влада Краљевине Србије је одлучила да за посланика у Цариграду пошаље Стојана Новаковића, доброг познаваоца прилика на Балкану. Његов задатак је био да припреми и спроведе отварање конзулата Краљевине Србије, али и других културно–просветних установа у европском делу Османског царства. На тај начин је јачао положај српског народа у крајевима под турском влашћу. Познајући прилике у Османском царству и чињеницу да турски чиновници не знају други језик, осим матерњег, Новаковић је сматрао да конзули могу бити само они који добро говоре турски језик. Међутим, постојала је опасност да Порта и султан не прихвате предложене конзуле, уз образложење да су њихови поданици. Први конзулати су отворени 1887. године у Солуну и Скопљу, важним трговачким местима у којима је живео велики број Срба. Две године касније, 1889. отворени су конзулати у Битољу

и Приштини (Историја српског народа VI/1 1983: 277). Битољ је био седиште вилајета, а у Приштини није било других конзулата и постојала је велика потреба за његовим радом и заштитом бројног српског становништва северно од Шар планине. Положај Срба у рејону приштинског конзулата је био отежан не само радом турских чиновника, него и анархијом и свакодневним зулумима Арбанаса, пред којима су власти биле попустљиве. До отварања конзулата Краљевине Србије у Приштини, Срби су једину заштиту имали од руског конзулата у Призрену, отвореног 1866. године. Од руских конзула својим радом се нарочито истакао Иван Степанович Јастребов, који је у два наврата службовао у Призрену. Значај Јастребова није само у његовом дипломатском раду, већ и на културно-просветном пољу о чему говоре његова писана сведочанства (Ћилас 1969: 33; Историја српског народа VI/1 1983: 275). Он је, користећи се дипломатским статусом и личним ауторитетом, пропутовао широм Старе Србије, проучавајући и бележећи остатке српске средњовековне државе, од којих су многи били на рубу пропасти (Јастребов 2018).

Међу отвореним конзулатима, за српски народ је од великог значаја био конзулат у Приштини. Његови конзули су се готово искључиво бавили тешким положајем српског народа о чему сведоче бројни извештаји послати Влади у Београду. Отварање овог конзулата је код Срба, не само у Приштини, него и учитавој Старој Србији, прихваћено са одушевљењем. Између себе су га називали „наша кућа“, у коју су одлазили да потраже помоћ. Заштита која им је пружана из конзулата и од самог конзула позитивно је утицала на Србе. Конзул је, захваљујући таквом раду, имао велики углед код српског становништва, о чему сведочи податак да је у приштинској цркви, поред митрополитове, с леве стране, имао своју столицу (Нушић 2007: 163; Зарковић 2019: 43). Срби су именовање и долазак конзула у Приштину доживљавали као присуство Србије на овом простору, а Арбанаси су са подозрењем гледали на зграду и српску заставу која се вијорила на њој (Јагодић 2009: 311). Отварање конзулата Краљевине Србије изазвало је незадовољство и код самих Турака, који су покушали да га запале. На рад конзулата су нерадо гледали и турски чиновници, а мутесариф је свима забранио да одлазе у њега и своју одлуку образлагао тврђом „јер је то капија кроз коју ће Србија доћи на Косово“ (Перуничкић 1985: 15).

Од оснивања 1889. године, па до ослобођења 1912. у конзулату у Приштини је службовало десет конзула. Међу њима су били Лука Маринковић (од новембра 1889. до јуна 1890.), Тодор Станковић (од јуна 1890. до маја 1893. и од 1897. до 1898.),¹ Бранислав Ђ. Нушић (од маја 1893. до лета 1897.), Светислав Симић (од јануара 1899. до априла 1900.), Сима Аврамовић (од априла 1900. до маја 1903.), Михаило Марковић (од маја 1903. до јула 1904.), Мирослав Спалајковић (од јула 1904. до јула 1906.), Милан Пећанац (од јула 1906. до 1909.), Милан Ракић (од 1909. до јануара 1912.) и Милан Ђ. Милојевић (од јануара 1912. па до ослобођења). Поред њих, значајну улогу су имали и бројни писари и секретари, међу којима су били: Милојко Веселиновић, Иван Иванић, Настас Настасијевић, Војислав Ј. Илић, Станоје Симић, Љуба Нешић, Воја Ковачевић, Велибор Драгашевић,

1 О времену првог службовања конзула Тодора П. Станковића постоје неслагања. У литератури се среће да је он службовао у Приштини до јесени 1892. године, а не до 1893, као што тврди Ј. Поповић (Стојанчевић 1999–2000: 15; Дилић 2003: 99).

Саватије Милошевић, Тихомир Поповић, Никола Михаиловић, Раде Шаповић и Коста Стојановић (Поповић 2007: 209–210; Зарковић 2019: 45–46). Није била реткост да су, у одсуству конзула, дужности вршили писари или драгомани конзулата. Поменута лица не само да су обављала службу, него су оставила и веома драгоцене писане белешке тог времена које заузимају значајно место у домаћој историографији.

Први конзул у Приштини био је Лука Маринковић. Одмах по преузимању дужности уочио је све недаће српског народа. Основни задатак који је поставио био је да охрабри Србе, да без страха долазе у конзулат. О својим активностима је слао извештаје Влади у Београду, у којима је јављао да су, осим Приштинаца, кметови и угледни људи из Гњилана, Вучитрна, Феризовића, Митровице и Липљана свакодневно долазили у конзулат. Описивао је њихове посете и истицао да су се посетиоци по изласку из конзулата осећали као да се враћају са светих места, а пред сликама краља Александра I, краља Милана и краљице клањали и крстили се (Перуничкић 1985: 34). Маринковић је кратко обављао посао јер је убрзо убијен. На месту убијеног конзула је дошао Тодор П. Станковић, којег ће после првог мандата заменити Бранислав Нушић.

Новоименовани конзул је сматрао неопходним да се по доласку у Приштину упозна и зближи са локалним становништвом, па је зато често обилазио села. Међутим, наилазио је на разне препреке, а становништво на претње да не иде у конзулат, па се на оне који су га посећивали гледало као нанепријатеље цара. Рад представника Краљевине Србије у Приштини повремено је реметила београдска опозициона штампа, која је, према мишљењу Бранислава Нушића, противника таквог писања, била узрок многих недаћа (Перуничкић 1985: 49). Конзул је зато дошао на идеју зближавања са појединим утицајним Арбанасима, који су, по њему, могли да утичу на поправљање положаја српског становништва. Запазио је да је велики број мухацира, придошлица из Србије, посећивао конзулат, за разлику од Арбанаса који су се налазили на Косову. О мухацирима, за које је тврдио да су Арнауташи, није имао лепо мишљење, сматрао их је превртљивим, спремним да не поштују задату реч и погазе бесу, али је, ипак, био уверен да их треба придобити. Нушићу се указала прилика да прими једног Арбанаса из фиса Гаш, чији су припадници насељавали предео око Дреновца, који се налазио на путу између Приштине и Пећи. Конзул је искористио тај сусрет, вешто поступио и упутио поздрав Исмаил бегу, старешини фиса. За Исмаил бега је поздрав конзула једне суседне државе представљао велику част, па је упркос чињеници да је ретко напуштао село, посетио конзулат у Приштини. Током разговора, Нушић је стекао утисак да се радило о једном достојанственом, поноситом и промишљеном старцу, бистрог ума, чије су речи биле одмерене. Након сусрета са њим, закључио је да постоје услови да се продубе везе и веже пријатељство са Исмаил бегом. Овај састанак је инспирисао конзула и на стварање сарадње са Фандама, Арбанасима из фиса Шаља и Кабаш, који су насељавали поједине крајеве Косова, Подримља, Горе, Опоља, Љуме и Сиринића (Перуничкић 1985: 62–63).

Службовање конзула Нушића обележили су бројни зулуми Арбанаса над српским становништвом. Тврдио је да је ситуација постајала све лошија, а акције против Срба организоване, нарочито у Пећком, Призренском, Приштинском и Новопазарском санџаку. Арбанашки злочинци су готово свакодневно палили српске

куће, уцењивали села, отимали девојке и убијали виђене домаћине. Турске власти су биле незаинтересоване да спрече ове зулуме, судови нису процесуирали кривце, а хуђуматиу тим местима су радили по налогу арбанашких бегова, који су их нескривено подржавали. Настала ситуација и несигурност изазивала је код српског становништва страх и појачавала жељу за иселавањем (Перуничих 1985: 154–155). Бранислав Нушић је у својим извештајима половином 1894. године тврдио да се број Срба знатно смањио и да их на Косову, не рачунајући градове, није било више од 1.000. Сматрао је да непредузимање било каквих мера може имати за последицу да поједина српска села остану без иједног Србина. На овакво размишљање су га наводиле свакодневне жалбе угрожених, који су долазили у конзулат. Као пример је навео да је само у једном дану примио 30 сељана из удаљених крајева Пећке казе, који су тражили помоћ и набрајали арбанашка злодела због којих су три парохије остале без пароха. Конзул је истицао спремност конзулата да пружи заштиту, али је мислио да кораци који су до тог времена чињени нису дали адекватне резултате. Зато је размишљао о мерама које би одмах биле видљиве и председнику Владе у Београду Сими Лозанићу предложио да се о положају Срба у Османском царству заинтересује европска штампа. По њему, извештавање штампеу Цариграду, где се можда ништа није знало о дешавањима, могло је да има одјека и утиче на Порту да предузме одређене мере. Нушић је дошао на идеју да се за настала дешавања заинтересују дописници страних листова из Београда, који би лично посетили те крајеве и објективно извештавали о страдањима српског становништва. Био је уверен да би писање европске штампе дало резултате и истицао њен значај због којег је смењен кајмакам у Гњилану. Иако су бројни српски листови редовно извештавали о тешком стању у Гњилаској кази, турске власти нису ништа предузимале по овом питању, све до оног тренутка док пештански и бечки листови нису објавили информације о томе (Перуничих 1985: 156–157).

Рад конзулата у Приштини и услови у којима је конзул Бранислав Нушић извештавао били су отежани, нарочито након доласка Мехмеда Мухарема ефендије на место мутесарифа. Турске власти су одувек мотриле на рад конзулата и његове посетиоце, али од доласка новог мутесарифа су свако лице које је излазило из њега водиле у полицију на саслушање. На тај начин су застрашивали оне који су тражили савет или било какву помоћ конзула. Конзул и остали чиновници нису могли да обављају посете и осећали су се изоловано. Колико је Мехмед Мухарем ефендија утицао на погоршање ситуације указује и податак да свештеник није смео да посети конзулову кућу и обавља религијске обреде.² Вероватно је постојао план да се Нушићу онемогући несметан рад и настави са даљим застрашивањем Срба у Приштини. Кретање по градској чаршији је било несигурно, посебно за децу школског узраста, која су била изложена разним малтретирањима.³ Конзул Нушић је деловање

2 Државни архив Србије (=ДАС), Министарство иностраних дела (=МИД) Политичко–просветно одељење (=ППО), 1894, ред 381, Пов. № 100, вицеконзул Б. Нушић – В. Ђорђевићу, посланику у Цариграду, Приштина 5/17. октобар 1894.

3 ДАС, МИД ППО, 1894, ред 381, ПП № 236, вицеконзул Б. Нушић – В. Ђорђевићу, посланику у Цариграду, Приштина 5/17. октобар 1894; Исто, ПП № 259, вицеконзул Б. Нушић – В. Ђорђевићу, посланику у Цариграду, Приштина 6/18. октобар 1894.

приштинског мутесарифа окарактерисао као крајње осино и био убеђен да је „најсервианија слуга воље Хафиз пашине“. Од именовања Хафиз паше на место косовског валије, за само четири месеца је било извршено скоро половину од свих дотадашњих напада на конзулат. Новом валији је, поред приштинског, сметао рад конзулата Краљевине Србије у Битољу и Скопљу, битољског гаваза није признавао, скопском је отварао сандуке, а на приштински је организовао паљевине и остале нападе. У време убиства првог српског конзула Луке Маринковића био је мутесариф у Приштини. Његов рад уливао је неспокој код Нушића, који је од заступника министра иностраних дела у Београду затражио да Порти, валији и приштинском мутесарифу упути што енергичнију представку.⁴

У приштинском мутесарифлуку су и наредне године биле обележене анархичним приликама, а мутесариф је, наводно због страха, ретко боравио у својој резиденцији. Несигурност је била изражена и на српској граници, на Преполцу, где су непријатељски настројени, арбанашки злочинци вршили терор према српском становништву. Такође, Срби су били изложени разним претњама и био им је забрањен сваки контакт са конзулом у Приштини. Услед ове забране Нушић је неколико дана био готово без хране и размишљао да, због угрожености, своју породицу пошаље у Србију.⁵ У истој ситуацији се налазио и деловођа конзулата Стеван Матијашевић, па су чланови њихових породица октобра 1896. године напустили Приштину (Перуничих 1985: 222–223).

Начин на који је конзул Нушић поступио и иселио породицу није се допао генералном конзулу у Скопљу Михаилу Ристићу, који је сматрао да је одлука исхитрена и да се може негативно одразити не само на Србе, него и на Турке. Извештаји које је Нушић слао Генералном конзулату у Скопљу и Влади у Београду садржали су прегршт чињеница о веома отежаном раду конзулата у Приштини. Иако је на први поглед изгледало да субјективно приказује догађаје, његове тврдње није оповргао ни деловођа Матијашевић, који је наредбом министра иностраних дела Стојана Новаковића на неко време преузео посао у конзулату. Ситуација је постала веома сложена, а конзулат је у неку руку био изолован до те мере да, упркос награди, спољни достављачи и плаћени агентинису смели да долазе. Зато је Бранислав Нушић предлагао да се поверљива архива измести у Београд (Перуничих 1985: 231–237). Међутим, до реализације овог предлога није дошло.

Конзул Нушић је 1894. године Новаковићу изнео предлог о укидању приштинског конзулата и исти поновио две године касније. Сматрао је да је уместо Приштине бољи избор Митровица или Скадар. Образложио је своје мишљење, наводећи да Приштина није трговачки, политички, ни војни центар. За разлику од Скадра и Призрена, седишта арбанашких старешина, православног и римокатоличког епископа, у којем су се налазили руски и аустроугарски конзулати, Приштина није била на том ступњу. У њој се увек налазио по један батаљон војске, углавном задужен за пограничну службу. У војничком погледу потпадала је под Митровицу, где се налазила команда дивизије. Приштина је имала и лошији положај због железничке пруге која

4 ДАС, МИД ИПО, 1894, ред 381, ИП № 260, вицеконзул Б. Нушић – С. Лозанићу, заступнику министра иностраних дела, Приштина 16/28. октобар 1894.

5 *Politik und Gesellschaft im Vilayet Kosovo und im serbisch beherrschten Kosovo 1870–1914. Berichte der österreichisch-ungarischen Konsuln aus dem zentralen Balkan*, Band 2, Nr. 118, 299.

је заобилазила, па становништво Вучитрна, Митровице, Гњилана, Пећи и Призрена послом није било угућено на Приштину и сваки њихов долазак у конзулат изазивао је сумњу код турских власти. Нушић је сматрао да приштински конзулат има мали рејон и као пример наводио да Призренска богословија и ђумрук на Јавору имају пространији. Зато је, по њему, издржавање таквог конзулата и читавог особља било излишно, нарочито од оног тренутка када су послови просветне пропаганде били сведени само на администрацију везану за школе. Сматрао је да би, без икаквих тешкоћа, послове везане за школе могао да преузме конзулат у Скопљу, где је било седиште вилајета и које је четири сата удаљено од Приштине. Изнео је мишљење да постојање овог конзулата не оправдава ни чињеница да је био једини у рашко–призренској епархији, јер се митрополит налазио у Призрену и била је отежана међусобна комуникација. Такав проблем се јављао и у комуникацији са руским конзулом, која се сводила на преписку. Приштински конзулат је имао доста послова везаних за пограничне спорове. Међутим, у међувремену су именовани турски и српски комесари за пограничне спорове, па је ова надлежност припала њима. Рад конзулата је сведен на предавање судских позива, решења и пресуда, али је валија захтевао да и ове послове који се тичу других округа, осим приштинског, решава конзулат у Скопљу. Нушић је наводио да је конзулат у Приштини изазивао код Турака велико неповерење које се преливало и на друге конзулате и да су у њему видели „само агенцију која припрема завере да једног дана отвори српској војсци границу“.⁶

Конзул Нушић је желео да својим предлогом о укидању конзулата у Приштини министру иностраних дела Краљевине Србије скрене пажњу на значај простора од Дrame, седишта мутесарифлука, до Кавале, преко које се један део робе увозио у Србију. Тај крај је био богат памуком, пиринчем, дуваном, житом и вином и посећивали су га светски трговци, па је зато по њему, представљао бољи избор за седиште конзулата. Положај је био јако повољан и одатле је могло да се управља пословима везаним за Свету Гору. Поред тога, нови конзулат не би морао да се бави никаквом пропагандом, али би се нашао у средишту збивања и могао би да прати бугарске акције и спречи њихове претензије.⁷

Предлоге које је упутио Београду, Нушић је изложио и генералном конзулу из Скопља Михаилу Ристићу, с тим да је постојеће допунно и израчунао трошкове. Ристић се сложио са мишљењем да је постојање приштинског конзулата, као таквог излишно, али не и са потпуним укидањем, већ јесматрао да његово деловање треба свести на најмању меру. Руводећи се ставом генералног конзула, Нушић је прецизно израчунао да би додавање 1.180 динара на већ постојећу суму покрило потребе рада два конзулата, у Приштини и Велесу. Функционисање првог би се svelo на ангажовање најмањег броја особља и представљао би вицеконзулат Генералног конзулата у Скопљу, док би други био вицеконзулат солунски, али би послове просветне пропаганде обављао као вицеконзулат скопски. Ниједан од новоформираних конзулата не би обављао директну преписку са Министарством иностраних дела у Београду, већ са

6 ДАС, МИДШПО, 1896, ред 171 (II), III № 285, вицеконзул Б. Нушић – С. Новаковићу, министру иностраних дела, Приштина 20. септембар / 2. октобар 1896.

7 ДАС, МИД ШПО, 1896, ред 171 (II), III № 285, вицеконзул Б. Нушић – С. Новаковићу, министру иностраних дела, Приштина 20. септембар / 2. октобар 1896.

Генералним конзулатом у Скопљу, што би знатно допринело и смањењу трошкова. Одвојени буџети за пропаганду не би постојали него би се њихови платежници, који би уједно били и агенти, налазили на списку и под управом скопског конзулата.⁸ С обзиром на чињеницу да је календарска година била на измаку и време када се усваја буџет за наредну, предложи Бранислава Нушића, за које је сматрао да постоји оправдање, нису прихваћени у Београду. Иако је детаљно образложио своје замисли, Нушић је убрзо отишао из Приштине, а на место конзула је дошао Тодор П. Станковић.

Збивања у Старој Србији нису била непознаница за новог конзула, јер је већ имао искуство од раније. Он је, након убиства првог српског конзула, пуне две године обављао посао у конзулату у Приштини. Одлично познавање турског језика, искуство на уређивању листа Призрен, као и рад у Цариграду на отварању српске штампарије били су добра препорука да по други пут, 1897. године буде именован за конзула (Војиновић 1992: 205–206).

Познајући прилике у рејону приштинског конзулата, конзул Станковић је сматрао да би побољшању положаја српског становништва знатно допринели контакти и сарадња са арбанашким вођама. Зато је почео да учвршћује везе са појединим арбанашким главарима који су имали велики утицај на збивања. Најпре је ступио у контакт са Дреничанима, међу којима су се истицали Рам Љутан из фиса Бериша, Тахир Бахтијар из фиса Хот и Оруч Селимовић, припадник фиса Гаш. Они су били познати по догађају из 1891. године, када су организовали остале дреничке Арбанасе и из Лауше протерали кајмакама са особљем и све заштије, а затим порушили зграду хућумата. Турске власти од тада нису биле у могућности да успоставе ред у том крају, а ситуацију су контролисале поменуте вође. Поред тога, око 1.500 арбанашких кућа је било спремно да се у сваком тренутку покори њиховим наредбама. Прваци из Дренице су имали контакте и са Арбанасима из других крајева и могли су, према Станковићевом мишљењу, да утичу на учвршћивање веза са онима из Ђаковичке, Призренске и Пећке казе.⁹

Конзул Станковић је лично познавао и неке друге арбанашке вође од којих су се истицали: Бајрам Цур из Ђаковице, Халил паша, Зејнел бег Махмудбеговић и Мехмед Заим из Пећи, Шериф ефендија из Призрена, Хусеин ага и Ибрахим бег Џинић из Гњилана, Селим ага Хаџи Мехмедовић из Вучитрна и још преко 30 који су имали велики утицај у Приштинској, Призренској, Пећкој, Ђаковичкој, Митровичкој Вучитрнској и Дреничкој и кази. Тодор Станковић је мислио да рад на учвршћењу веза са утицајним Арбанасима може резултирати успехом, па је од Владе у Београду затражио додатна средства у висини од 1.500 динара, која би била довољна да покрију трошкове за текућу годину.¹⁰

Предлози које је конзул Станковић намеравао да уз подршку Министарства иностраних дела спроведе на терену нису уродили плодом и дали очекиване резултате.

8 ДАС, МИД ППО, 1896, ред 171 (II), III № 294, вицеконзул Б. Нушић – С. Новаковићу, министру иностраних дела, Приштина 2/14. септембар 1896.

9 ДАС, МИД ППО, 1898, ред 646 (VI), III № 149, конзул Т. П. Станковић – В. Ђорђевићу, министру иностраних дела, Приштина 4/16. јун 1898; Перунички 1985: 304–305.

10 ДАС, МИД ППО, 1898, ред 646 (VI), III № 149, конзул Т. П. Станковић – В. Ђорђевићу, министру иностраних дела, Приштина 4/16. јун 1898; Перунички 1985: 305; Зарковић 2011: 110.

Османско царство је упадало у већу кризу која се одражавала и на простору насељеном Србима. Настала анархија је допринела да арбанашки разбојници врше јачи притисак и нападају српско становништво, које је услед страха и претњи у све већем броју напуштало своје куће и имања и исељавало се из Османског царства. Зулуми Арбанаса над српским становништвом су се увећавали, а турске власти су биле немарне и нису показивале вољу да предузму одговарајуће мере против изгредника. Увиђајући да је ситуација постала веома сложена, Станковићев наследник Светислав Симић је убрзо након преузимања дужности конзула у Приштини израдио и Влади у Београду предложио детаљан план о раду. Према његовој замисли план је садржао три тачке и предвиђао је: 1) већи одјек о збивањима не само преко штампе, него и усменим путем; 2) подношење извештаја о стању српског народа на Косову у Народној скупштини и 3) рад на изради Црне књиге.¹¹

Прва тачка је подразумевала да се са великом озбиљношћу приступи проблему и укаже на могуће последице. О животу Срба на Косову се није довољно знало у Србији и зато је најпре требало заинтересовати угледне људе, који су имали утицај на јавно мњење. Чиновници прес бироа би имали обавезу да, на основу извештаја конзула, систематски шаљу податке домаћој и страниј штампи о свакодневним арбанашким злочинима. Конзул Симић је предложио да активно писање штампе прати штампање једне обимније брошуре о положају српског народа у Старој Србији и Македонији и ангажовање дипломата Краљевине Србије, посебно оних који су се налазили у државама, чији су владари имали утицаја на збивања.

Као друго неопходно је било да неки утицајнији посланик у Народној скупштини детаљно и аргументовано изложи ситуацију на Косову, а затим председник Владе одговори. Конзул Симић је сугерисао да би у одговору требало ставити акценат на мисију Саадедин паше, начин његовог рада и ноту упућену великим силама.¹² На крају би требало нагласити да Влада намерава да објави Црну књигу, којом би се Европи скренула већа пажња на ове крајеве.

Замисао је била да се одмах након тога објави Црна књига са следећом садржином: а) Поглед на прилике и догађаје који су претходили; б) Тренутно стање према извештајима конзула до почетка интервенције; в) Догађаји који су претходили интервенцији српске стране, поткрепљени извештајима, г) Преписка Посланства са Министарством, преписке упућене Порти и одговори на њих; д) Нота упућена великим силама и захтеви представника Србије. Поред тога, било је планирано да књига има и додатак са пописаним злочинима по казама у текућој години.

Овако замишљена и обимна књига послужила би као главно средство да представницима великих сила скрене пажњу на збивања, пре свега на арбанашке злочине, незавидан положај српског народа и, истовремено, допринесе поштовању закона и спровођењу административно-судских мера, ради заштите живота и имовине угњетених.¹³

11 ДАС, МИД ПО, 1899, ролна202, А/21, Пов № 216, конзул С. Симић – В. Ђорђевићу, министру иностраних дела, Приштина 30. новембар / 12. децембар 1898; Перуничкић 1985: 314.

12 О мисији Саадедин паше и ноти великим силама детаљније вид: *Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898–1899*.

13 ДАС, МИД ПО, 1899, ролна202, А/21, Пов № 216, конзул С. Симић – В. Ђорђевићу, министру иностраних дела, Приштина 30. новембар/12. децембар 1898; Перуничкић 1985: 314–315.

Конзул Светислав Симић је, анализирајући ситуацију, дошао до закључка да су турске власти недовољно заштитиле Србе и предложио министру иностраних дела Владану Ђорђевићу да им подели оружје. Пред српским становништвом су била два пута: да промене веру или да се исељавају. С обзиром да су оба била на њихову штету, једино решење је било да се сами бране. То је било могуће само уз помоћ Србије која би им послала пушке. Не желећи да своју државу стави у незгодан положај према Османском царству, конзул је предложио да се Србима у Старој Србији поделе заостале мартинке из претходних ратова, које су се налазиле по магацинима. У случају да се не спроведе ова замисао, према Симићевој процени, Србима је претила опасност да потпуно нестану из појединих крајева. Зато се осврнуо на демографску ситуацију која је по Србе била најлошија у Призренском и Пећком санџаку, на Косову их је било нешто више, али не у довољној мери. Ситуација је била повољнија у Поморављу, док су у Прешевској кази чинили знатну већину. Слично је било и у областима северно од Пећи, а број Срба се увећавао и што се ишло даље од ових крајева. У пределима уз српску границу арбанашке акције су биле појачане и имале су за циљ да прекину везу између Србије и Срба у Косовском вилајету. Потреба за наоружавањем је постојала, а о томе сведоче и извештаји из конзулата у којима се наводило да су Срби у већем броју посећивали ову установу и тражили пушке.

Имајући у виду све ове чињенице, Симић је остао при својој замисли и сматрао да је оваква акција неопходна из више разлога: 1) Србима би се дало оружје да се сами бране, јер је изостала реакција турских власти; 2) на тај начин би се јачао ослободилачки дух и показала намера Србије да их не напушта; 3) створила би се могућност за даљу интервенцију у Цариграду; 4) изазвала би се реакција великих сила и попустљивост Османског царства; 5) избегла спремност Црне Горе да подели оружје Србима призренског, пећког и колашинског краја.¹⁴

Конзула Симића је заменио Сима Аврамовић, који је за разлику од својих претходника чешће напуштао зграду конзулата, слободно шетао градском чаршијом и обилазио српска села. Српска села су, поред редовних пореза и дажбина, била додатно оптерећена и морала су да плаћају пољаке – чуваре. Та обавеза је у зависности од села, износила 10 до 15 килограма пшенице и јечма за годину дана. Међутим, сељаци су, поред годишњег издвајања, често били приморани да примају пољаке и њихово друштво у кућу, да подносе вређања и припремају по неколико разних јела. Углавном су за пољаке постављани најгори Арбанаси, познати по злоделима, а често су били и укључени у бројне крађе. Савременици тих збивања су забележили да „никаква се крађа у селу не изврши ако пољак није наводација, тј. вођа пљачкаша“. Конзул Аврамовић је приликом посете села Доња Гуштерица дошао у сукоб са једним од њих. Он је само у једном дану 17/30. јула 1902. године, у пратњи свог гавазе и двојице суварија на коњу, обучен у царско одело посетио Грачаницу, Сушицу, Горњу Гуштерицу, Оклап, Словињу, Добротин и Доњу Гуштерицу. Ова посета ушала је у очи тројици пољака Шабану Башоли, Селиму Гачку и Тафи, захваљујући чијем залагању и противљењу је било забрањено да се дозида црква у Гуштерици. Дошло је до препирке и свађе у којој је најупорнији био Тафа, ситуација

14 ДАС, МИД ППО, 1899, ролна 201, А/21, Пов. № 26, конзул С. Симић – В. Ђорђевићу, министру иностраних дела, Приштина 3/15. фебруар 1899; Перуничкић 1985: 345–346.

је кулминирала, али упркос пуцњави од стране пољака, није било жртава. Сутрадан, по доласку у Приштину, конзул је протестовао код мутесарифа и оптужио поменуте пољаке, упугио тужбе валији у Скопљу и Порти у Цариграду. О насталом сукобу са чуварима села било је обавештено и посланство Краљевине Србије у Цариграду. На исте адресе жалио се и владика Нићифор, који је о дрском понашању пољака писао Патријаршији у Цариграду. Турска влада је била приморана да, на изричит захтев Посланства, изда наређење да у српским селима пољаци не могу бити Арбанаси, него Срби. Са овом одлуком је народ био упознат на Митровдан 1902. године и од тада, иако је у неким селима и даље био Арбанас, пољак није смео да примењује силу и било је лако издејствовати његову смену. Захваљујући конзулу Сими Аврамовићу, који је на том положају остао све до промене династија у Србији, сеоско српско становништво је било поштеђено даљих претњи, крађа и уцена од стране пољака (Поповић 2007: 304–307; Зарковић 2011: 107–108).

Постављањем Срба за пољаке сеоско становништво на Косову није било поштеђено даљих недаћа. Уз помоћ и одобрење турских власти које су донеле одлуку да се прикупи порез на стоку (агнам) за 1903. и 1904. годину вршене су велике злоупотребе, о чему су становници појединих села обавестили тадашњег конзула у Приштини Мирослава Спалајковића. Као прво, упада у очи време у које се порез прикупљао, у овом случају је био фебруар месец. Као друго, порез је био разрезан за две године и на крају, како је сам конзул навео, читава војска, састављена од једног официра и више од педесет аскера била је пратња једном таксидару. За све време они су седели по српским кућама и било је потребно припремати им храну и истовремено обезбедити зоб и сламу за њихове коње. Старешина аскера артиљеријски потпоручник Малић, родом из Босне је, уз псовке и вређања, на најбезобзирнији начин злоупотребљавао свој положај. Он је од сељака захтевао да му лично предају порез, не правећи разлику између ситне и крушне стокe, и то много већи него што је било прописано, уместо 42,5 узимао је 51 металик. Многи сељаци су намеравали да порез предају лично у хућумату, али их је Малић застрашивао, не желећи да се одрекне велике суме. Турске власти нису ништа предузимале на ове и сличне злоупотребе, већ су користиле сваку прилику да српско становништво економски ослабе, бранећи им да гаје свиње и секу шуму. О злоупотребама приликом скупљања пореза на стоку, конзул Спалајковић је најпре скренуо пажњу мутесарифу, а затим упознао и руског конзула Аркадија Орлова у Митровици. Мислио је да се овакво понашање приликом скупљања пореза може предупредити реформом именованом Срба за таксидаре у селима на Косову, исто као што је учињено и са пољацима.¹⁵

Слична ситуација као са агнаном била је и приликом скупљања вергије, коју су турске власти отпочеле доста раније, у време када није била жетва. И овог пута је порезнике, осим заштија пратила војска, састављена од 20–30 коњаника и једног официра, под изговором да штити народ од заштија. Порезници су у српским селима боравили дуже него што је требало, захтевали од домаћина све бесплатно за себе и коње низама и суварија и чинили разна злодела. Многи од њих бешчастили су српске жене и девојке, а од мушкараца, уз претњу, батине и зверске поступке,

15 *Документи о сељој полицији Краљевине Србије 1903–1914 (=ДСПКС), књ. I, св. 3/I, док. 77, 276–278.*

захтевали потпуну исплату вергије. Конзулу Мирославу Спалајковићу је тих дана, нарочито из села која нису била пуно удаљена од Приштине, угуђено много жалби на поступке порезника, па је он зато о насталој ситуацији обавестио заступника министра иностраних дела у Београду Јована Жујовића.¹⁶

Стање се комшиковало посебно после појаве српске чете у Хочи од које су турске власти зазирале и подстрекивале Арбанасе на нове нападе. Према извештајима из конзулата скоро да није било дана у којем се није десило једно или два убиства. Ниједно село није било заштићено од арбанашких зликоваца, а у појединим, попут оних у Вучитрнској и Приштинској кази, организовали су се у чете и појављивали као „арнаутска комита“. Поводом учесталих убистава Срба, турске власти нису предузимале ништа, а није уследила ни реакција реформних сила. Изостанак интервенције потврдио је и руски конзул у Митровици Орлов, који је истицао неспремност аустријског колеге за било какву заједничку акцију. Он је за аустријску амбасаду и њихове конзуле рекао, да на помен арбанашких злочина, изгледају „као да гутају отров“. Овакво понашање представника великих сила навело је конзула Мирослава Спалајковића да Министарству иностраних дела предложи да пронађе начин и заинтересује јавно мњење у Русији, Енглеској и Француској о тешком стању Срба у Старој Србији. Спалајковић је мислио да овај предлог може донети резултате преко кореспондената главнијих политичких листова у тим земљама и преко штампе, уопште. Са његовим мишљењем се слагао и Орлов, који је тврдио да би, у том тренутку, можда тај начин био најделотворнији, с обзиром да су велике силе биле заокућене Македонијом.¹⁷ У Министарству иностраних дела су се сложили да се целокупан извештај проследи Посланству у Цариграду и од руске амбасаде затражи да реагује на предлоге Орлова, пронађе начин и заинтересује Италија, али не и деловање преко штампе.

Спалајковић се трудио да у извештајима изнесе што вернију слику, али је мислио да је стање „још много горе и црње“. Он је упоредо с тим, наводио узроке и предлагао мере које би допринеле поправљању положаја. Сматрао је да је неопходно наоружати Србе у што већем броју и на тај начин их оспособити за борбу. Тврђу је поткрепио чињеницом да је српско становништво било малобројније од арбанашког и то у размери 1:10–15. На овакво размишљање су га наводили и учестали организовани напади, па је поред изнетог, предложио да се ступи у контакт са појединим Арбанасима који би убијали неке зликовце и на тај начин изазвали међусобну мржњу. Као најподесније за такав вид борбе означио је Мухарема Ђеља из Велике Хоче, Сали Вацу из Самодреже и Асана Усеновића из Будакова. Према конзуловом прорачуну за овакав вид споразума било је потребно 4–5 наполеона месечно за сваког понаособ и мања сума за посреднике.¹⁸

Из конзулата у Приштини је било упућено неколико докумената са конкретним предлозима Влади у Београду, али ни на један није званично одговорено.

16 ДАС, МИД ИПО, 1905, ред 26, ИП Бр. 531, конзул М. Спалајковић – Ј. Жујовићу, заступнику министра иностраних дела, Приштина 18/31. мај 1905; ДСИКС, књ. I, св. 3/II, док. 318, 807–809.

17 ДАС, МИД ИПО, 1905, ред 217, ИП Бр. 626, конзул М. Спалајковић – Ј. Жујовићу, заступнику министра иностраних дела, Приштина 10/23. мај 1905; ДСИКС, књ. I, св. 3/II, док. 374, 913–915.

18 ДАС, МИД ИПО, 1905, ред 1016, ИП Бр. 690, конзул М. Спалајковић – Ј. Жујовићу, министру иностраних дела, Приштина 1/14. јули 1905; ДСИКС, књ. I, св. 4/I, док. 3, 91–93.

Зато је Спалајковић одлучио да изради прецизан програм о раду са Арбанасима и инсистирао на брзом спровођењу, посебно због ситуације у Призренском и Пећком санџаку. Он није умањивао значај многих питања, попут просветног и оног о признавању народности, али је као приоритет означио физички опстанак српског становништва. Када је говорио о споразуму са Арбанасима није мислио на политички договор, већ на појединачне покушаје договора са њима. Његов програм је садржао две тачке: 1) Придобијање Арбанаса у Призренском и Пећком санџаку; 2) Подстицање Арбанаса на међусобна убиства. По њему, најпре је требало поткупљивањем придобити арбанашке сеоске старешине у означеном крају и одредити вође за поједине сеоске фисове, који би за одређену суму новца чували српска села. Сматрао је да би такав рад много користио физичком опстанку Срба и заштити њихове имовине, а финансијски не би оптеретио буџет. Према рачуну трошкове је упоредио са средствима за издржавање неколико сеоских школа. Као друго, значајна корист се могла постићи изазивањем међусобних убистава и страдањем најопаснијих арбанашких вођа и разбојника. Међу Арбанасима је било пуно међусобних свађа, несугласица, убистава и откупа крви, па и неретких обраћања хришћанима за помоћ. Када је предлагао ову другу тачку, Спалајковић је имао на уму менталитет Арбанаса и сматрао да је код њих лакше изазвати потребу за осветом, него је спречити.¹⁹

Министарство иностраних дела у Београду је овај Спалајковићев предлог проследило Светиславу Симићу, дипломатском агенту у Софији и затражило његово мишљење. На основу искуства стеченог током обављања дужности конзула у Приштини, Симић се противио предлогу који се односио на поткупљивање Арбанаса. Мишљење је образложио и истакао да су и раније чињени такви покушаји, али нису дали очекиване резултате. Тврдио је да је могуће извршити утицај на већи број арбанашких првака, али да Србија није у прилици да издвоји толико новца и да у том погледу не може да парира Аустрији, чија су издвајања износила много више. Недовољним средствима Србија не би могла да утиче и поткупи мухамеданце, попут приштинског муфтије, који су имали велике користи од анархије и нису били одани султану. Српске идеје су биле у супротности са схватањем већине Арбанаса, који су Стару Србију сматрали делом „Арнауџука“ и зато се саветима не би постигао резултат код њих. Симић је имао у виду ограничена средства, планирана за тај посао и зато је предлагао да се са појединим арбанашким вођама преговара лично и избегну посредници, који су тако извлачили корист за себе. Није пропустио прилику да изнесе своје мишљење и предложи да се борба не ограничи само на овај рад, него да се прошири и издвоје средства за самоодбрану, а упоредо да се врше упади преко српске границе, у циљу освете за сваког убијеног Србина у пећком и призренском крају.²⁰

Извештаји који су и после 1905. године стизали из Приштине представљали су тужну слику живота српског становништва, посебно у Призренском и Пећком санџаку, где су додатни проблем представљали напади Фанда (Зарковић 2022: 171–192).

19 ДСПКС, књ. I, св. 4/I, док. 100, 331–333.

20 ДСПКС, књ. I, св. 4/I, док. 100, 334–335; (Бајин 2016: 91–92).

И у каснијим дописима се могу наћи предлози конзула за предузимање одређених мера од стране Србије, али се ситуација поправила тек са окончањем балканских ратова и ослобођењем.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Државни архив Србије – Министарство иностраних дела, Политичко одељење.
Државни архив Србије – Министарство иностраних дела, Политичко–просветно одељење.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Документи о сивољној полицији Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. 3/I. Приредила Љиљана Алексић–Пејковић 2014: Београд: Српска академија наука и уметности.
- Документи о сивољној полицији Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. 3/II. Приредила Љиљана Алексић–Пејковић 2014: Београд: Српска академија наука и уметности.
- Документи о сивољној полицији Краљевине Србије 1903–1914*, књ. I, св. 4/I. Приредила Љиљана Алексић–Пејковић 2014: Београд: Српска академија наука и уметности.
- Јастребов 2018: Иван Степановић Јастребов. *Сџара Србија и Алданија, забелешке с њујовања*. Београд: Службени гласник.
- Нушић 2007: Бранислав Ђ. Нушић. *Косово*. Приштина: Панорама.
- Перуничих 1989: Бранко Перуничих. *Зулуми аџа и дејова у Косовском вилајету*. Београд: Нова књига.
- Перуничих 1985: Бранко Перуничих. *Писма српских конзула из Пришћине (1890–1900)*. Београд: Народна књига.
- Поповић 2007: Јанићије Поповић. *Живот Срба на Косову 1812–1912*. Грачаница: Никанор.
- Прейиска о арбанаским насиљима у Сџарој Србији 1898–1899*. Београд 1998: Никола Пашић.
- Ракић 1985: Милан Ракић. *Конзулска писма 1905–1911*. Београд: Просвета.
- Politikund Gesellschaftim Vilayet Kosovo und im serbisch beherrschten Kosovo 1870–1914. Berichte der österreichisch-ungarischen Konsuln aus dem zentralen Balkan*, Band 2. (2020). Ed. Oliver Jens Schmitt und Eva Anne Frantz unter Mitarbeit von Sven Mörsdorf. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајин 2016: Зоран Д. Бајин. *Мирослав Сјалајковић (1869–1951), Биографија*. Докторска дисертација у рукопису. Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Војводић 2007: Михаило Војводић. „Конзуларна конвенција између Србије и Турске (1879–1896)“, *Изазови српске сивољне полицијске (1791–1918) олеги и расправе*. Београд: Историјски институт, 111–142.
- Војиновић 1992: Станиша Војиновић. „Два непозната писма Тодора Станковића упућена Стојану Новаковићу“, *Башићина*, св. 3. Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, 205–215.
- Ђилас 1969: Јагош К. Ђилас. *Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године*. Приштина: Заједница научних установа Косова.
- Зарковић 2019: Весна Зарковић. *Пришћина на размеђи векова*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Зарковић 2011: Весна Зарковић. „Рад српске дипломатије на заштити Срба у Старој Србији у последњој деценији XX века“, *Башићина*, св. 30. Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 105–117.

Зарковић 2022: Весна Зарковић. „Фанде у Призренском и Пећком санџаку 1905–1908“, *Зборник радова Филозофској факултету ЛП (1)*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 171–192.

Историја српској народа VI/1, 2007: Београд: Српска књижевна задруга.

Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско–албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*. Београд: Завод за уџбенике.

Лилић 2003: Борислава Лилић. „Знаменита личност Србије, национални радник и народни посланик Тодор Станковић“, *Пешичаник*, I, Ниш: Историјски архив, 91–106.

Поповић 1878: Ђорђе Поповић–Даничар. *Сџара Србија*. Београд: Државна штампарија.

Стојанчевић 1999–2000: Владимир Стојанчевић. „Делатност Тодора Станковића, конзула у Старај Србији (1890–1898)“, *Брајсџиво*, III–IV. Београд: Друштво „Свети Сава“, 13–21.

Vesna S. ZARKOVIĆ

CERTAIN PROPOSALS OF THE CONSUL IN PRIŠTINA FOR IMPROVING THE SITUATION OF THE SERBIAN POPULATION (1889–1905)

SUMMARY

Thanks to the diplomatic work of Serbia and the engagement of its politicians, a consular convention was signed, on the basis of which consulates in the Ottoman Empire were opened. Among the open consulates, the consulate in Priština was of special importance for the Serbian people. Its consuls dealt almost exclusively with the difficult situation of the Serbian people, as evidenced by numerous reports sent to the Government in Belgrade. There were no other consulates in Priština and there was a great need for its work and protection of the large Serbian population north of the Šara Mountain. The position of Serbs in the area of the Priština consulate was hampered not only by the work of Turkish officials, but also by the anarchy and daily tyranny of Albanians, towards which the authorities were lenient.

From its founding in 1889 until the liberation in 1912, ten consuls served in the consulate in Priština. It was not uncommon for clerks or dragomans to perform duties in the absence of consuls. Not only did they perform the service, but they also left very valuable written notes of that time, which occupy an important place in domestic historiography.

The consuls of the Kingdom of Serbia in Priština witnessed various atrocities against the Serbian population by Albanians. The Turkish authorities acted negligently and did not show the will to take appropriate measures against the rioters. That is why, from the very opening of the consulate, various proposals could be heard, which were sent to the Government in Belgrade. Some of them referred to bringing the consuls closer to the Albanians, establishing contacts and cooperation with the leaders of Albanians, abolishing the consulate and finally arming the Serbian population. The consuls often insisted that the domestic and foreign press be engaged, because they thought that its actions would influence Porta and the sultan to prevent oppression of the Serbian population which, under the pressure, left their property and emigrated outside the Ottoman Empire.

Key words: Consulate in Priština, consuls, proposals, Serbs, Albanians, oppressings.

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

008(497.115)

БАШТИНА : гласник / главни и одговорни
уредник Драган Танчић. - 1991, св. 1- .
- Приштина–Лепосавић : Институт за српску
културу, 1991- (Пирот : Рi-Press). - 24 cm

ISSN 0353-9008 = Баштина (Приштина)
COBISS.SR-ID 3404300